

dr Katarzyna Braun

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: katarzyna.braun@kul.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7508-7719>

Wolontariat jako przedmiot badań pedagogicznych

VOLUNTEERING AS A SUBJECT OF PEDAGOGICAL RESEARCH

Summary

This article analyzes volunteering as an area of pedagogical research. The introduction discusses the substantive and formal subject matter of pedagogy, placing the phenomenon of volunteering in this context. It outlines the definitions, origins, functions, and values of volunteering and provides an overview of pedagogical research on the subject. This research focuses on three main areas: descriptions of the phenomenon, its underlying ideas, history, and the motivations of volunteers; research on volunteers of different age groups, including personality profiles, motivations, social skills, and the importance of volunteering for educational and professional development; and research on the role of volunteers in supportive, educational, developmental, and resocialization activities in institutions such as schools, kindergartens, hospices, hospitals, and prisons. The article highlights the importance of volunteering for shaping pro-social attitudes, developing competencies, and supporting social integration processes. The article also emphasizes the lack of long-term and comparative research, which opens up opportunities for further study.

Keywords: research subject; pedagogical research methodology; volunteering; volunteer; education; upbringing

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie wolontariatu jako obszaru badań pedagogicznych. We wstępie omówiono przedmiot materialny i formalny pedagogiki, umiejscawiając w jego kontekście zjawisko wolontariatu. Wskazano na jego definicje, genezę, funkcje oraz wartości i dokonano przeglądu badań pedagogicznych nad nim. Koncentrują się one wokół trzech głównych obszarów: opisu zjawiska, jego idei, historii oraz motywacji wolontariuszy; badań nad osobą wolontariusza w różnym wieku, w tym nad ideałem osobowości, motywacjami, kompetencjami społecznymi oraz znaczeniem wolontariatu dla rozwoju edukacyjnego i zawodowego; badań nad rolą ochotników w działalności pomocowej, edukacyjnej, wychowawczej i resocjalizacyjnej w takich placówkach, jak: szkoły, przedszkola, hospicja, szpitale czy zakłady karne. Wskazano na znaczenie wolontariatu

dla kształtowania postaw prospołecznych, rozwijania kompetencji i wspierania procesów integracji społecznej. Podkreślono niedostatek badań długofalowych i porównawczych, co otwiera perspektywę dalszych studiów.

Słowa kluczowe: przedmiot badań; metodologia badań pedagogicznych; wolontariat; wolontariusz; edukacja; wychowanie

Wstęp

Wolontariat jest zjawiskiem powszechnie znanym, najczęściej sytuowanym w obszarze działalności pożytku publicznego i związanym z inicjatywami pomocowymi w różnych obszarach życia. Analiza literatury pokazuje, że pojawia się coraz więcej publikacji na temat tego zjawiska na polu różnych dyscyplin naukowych, takich jak: psychologia, socjologia, teologia, a także pedagogika. Wobec tego niniejszy artykuł stawia problem: w jakim zakresie zjawisko wolontariatu może stanowić przedmiot badań pedagogicznych? Celem artykułu jest próba wskazania tych obszarów.

Praca ma charakter teoretyczny i została przygotowana w oparciu o metodę hermeneutyczną. Podejście to pozwala na interpretację wybranych treści zarówno z zakresu metodologii badań pedagogicznych, jak i publikacji dotyczących wolontariatu. Metoda hermeneutyczna umożliwia pogłębione rozumienie wolontariatu jako przestrzeni edukacyjnej, w której dokonuje się formowanie postaw prospołecznych, obywatelskich i etycznych.

Analiza przeprowadzona zostanie w czterech krokach: wskazanie przedmiotu materialnego i formalnego pedagogiki jako nauki, określenie zakresu pojęcia wolontariat, prezentacja wybranych dotychczasowych badań pedagogicznych prowadzonych w obszarze wolontariatu oraz dookreślenie obszarów działalności wolontariackiej, które mogą stanowić przedmiot badań różnych subdyscyplin pedagogicznych.

1. Przedmiot badań w pedagogice

Podejmując badanie w jakiegokolwiek dziedzinie naukowej, niezbędne jest precyzyjne określenie jej przedmiotu, ponieważ, jak wskazuje Krzysztof Rubacha, „stanowi [on] naczelne kryterium określające rację jej [dziedziny naukowej] istnienia”¹. Jest wyznacznikiem pola działania, określa tym samym zakres prac badawczych. Używając zatem

1 K. Rubacha, *Pedagogika jako nauka*, w: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwowski, Warszawa 2003, s. 18.

określenia „przedmiot badań”, należy mieć na myśli obiekty czy zjawiska w odniesieniu do których chcemy prowadzić badania². Jego sprecyzowanie jest także szczególnie ważne z tego względu, że warunkuje przyjęty model badawczy, charakter badań oraz zastosowanie określonej metody.

Określenie przedmiotu badań to dla pedagoga udzielenie odpowiedzi na pytanie: „co?” – czyli jaki konkretny proces, problem, lub zjawisko psychospołeczne związane z wybraną grupą w aspekcie wychowania, kształcenia, wsparcia, pomocy czy opieki będzie obiektem badań³.

Analizując literaturę poświęconą przedmiotowi badań w pedagogice, znajdujemy spójne ze sobą, choć formułowane na różnych poziomach ogólności zjawiska. Podstawy do uchwycenia jego istoty w pedagogice daje Stefan Kunowski:

Materialnie [...] przedmiotem pedagogiki [według tego autora] jest wszechstronny rozwój człowieka w ciągu całego życia, inaczej mówiąc człowieka w trakcie rozwoju. [...] Pedagogika, zajmująca się wszechstronnym rozwojem ludzi, stara się proces rozwojowy doprowadzić do jego kresu, jakim jest doskonały stan człowieczeństwa. [...] Dlatego też przedmiotem formalnym w pedagogice musi być dobro rozwojowe człowieka nie aktualnie pojęte, lecz realizujące się w przyszłości, nastawione ku przyszłości, dzięki czemu człowiek może się w pełni doskonalić i osiągnąć kres rozwoju⁴.

W tak zarysowanym stanowisku chodzi o uchwycenie wszelkich procesów mających wpływ na doskonalenie się człowieka oraz czynników warunkujących te procesy rozwojowe. We współczesnej literaturze metodologicznej przedmiot badań pedagogiki utożsamiany jest najczęściej z wychowaniem i edukacją człowieka.

Na wychowanie wskazuje Marian Nowak. Odwołując się do przywołanej wyżej koncepcji Kunowskiego, zwraca uwagę, że pedagoga „interesuje nie tylko to, «co jest», lecz również to co może/powinno się stać”⁵. Dalej stwierdza, że „badania pedagogiczne są skierowane na studiowanie podstawowego zjawiska świata ludzkiego [...], które w sposób szczególnie dotyczy *relacji wychowawczej*”⁶.

Według K. Rubachy

przedmiotem badań tłumaczącym rację istnienia pedagogiki jako nauki jest praktyka edukacji, na którą składa się wiele zjawisk, takich jak działanie instytucji

2 M. Guziuk, *Przedmiot badań*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 1017.

3 M. Guziuk, *Przedmiot badań*, s. 1017.

4 S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2001, s. 39.

5 M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 152.

6 M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, s. 156

edukacyjnych, stosunki międzyludzkie w nich panujące, zmiany zachodzące w ludziach poddanych oddziaływaniom edukacyjnym itd.⁷

Rubacha, operacjonalizując pojęcie edukacji, wskazuje, że zawierają się w nim wszystkie procesy składające się na wychowanie i kształcenie człowieka w przebiegu całego życia.

Podsumowując, można przyjąć, że przedmiotem badań w pedagogice mogą być m.in.: świadomie podejmowane działania wychowawcze, samowychowawcze, nauczania, uczenia się, kształcenia; organizacja procesów wychowania i nauczania; relacje wychowawcze, instytucjonalne i pozainstytucjonalne formy oddziaływań wychowawczych i opiekuńczych; programy wychowawcze, systemy edukacyjne i szkolne. Nie jest to oczywiście zamknięta lista, ale wskazuje podstawowe kierunki podejmowanych badań pedagogicznych.

2. Wolontariat – ustalenia terminologiczne

Chcąc odpowiedzieć na pytanie, czy wolontariat mieści się w zarysowanym wyżej przedmiocie badań pedagogicznych, warto przytoczyć definicję tego pojęcia. Najbardziej rozpowszechnianą i promowaną przez centra wolontariatu w Polsce jest definicja mówiąca, że wolontariat to „bezpłatne, świadome, dobrowolne działanie na rzecz innych wykraczające poza więzi rodzinno – koleżeńsko – przyjacielskie”⁸. Zgodnie z tą definicją wolontariatem są wszystkie działania, które człowiek podejmuje świadomie, bez żadnego przymusu i bez oczekiwania wynagrodzenia za działalność na rzecz potrzebujących pomocy. Jest to bardzo ogólna definicja odwołująca się do działań poszczególnych osób.

Bardziej szczegółowe spojrzenie na zjawisko wolontariatu znajdujemy w preambule Rady Unii Europejskiej ustanawiającej rok 2011 Europejskim Rokiem Wolontariatu. W dyrektywach kierunkowych

wolontariat odnosi się do wszystkich rodzajów działań ochotniczych – formalnych, nieformalnych i spontanicznych – które jakaś osoba podejmuje z własnej woli, z własnego wyboru i własnych powodów bez zapłaty. Przynosi korzyści wolontariuszowi, konkretnym społecznościom i całemu społeczeństwu; jest narzędziem służącym osobom fizycznym i stowarzyszeniom do rozwiązywania problemów i zaspokajania potrzeb ludzkich, społecznych, międzypokoleniowych i środowiskowych; dochodzi do skutku w ramach organizacji niekomercyjnych lub w ramach inicjatyw określonej społeczności; nie zastępuje fachowej, wynagradzanej pracy, lecz stanowi dla społeczeństwa wartość dodaną⁹.

7 K. Rubacha, *Pedagogika jako nauka*, s. 18.

8 M. Ochman, P. Jordan, *Jak pracować z wolontariuszami*, Warszawa 1997, s. 15.

9 M. Górecki, *Idea, instytucjonalizacja i funkcje wolontariatu*, Warszawa 2013, s. 160.

Zatem można przyjąć, że zarówno w wąskim, jak i szerokim rozumieniu wolontariatu chodzi o pewien określony rodzaj działania, którego nadrzędnym celem jest niesienie pomocy potrzebującym. Dodatkowo tym, co określa wolontariat, jest charakter tego działania, które ma być bezpłatne, świadome i dobrowolne. Jego istotą ma być nie zastępowanie, ale wspieranie profesjonalnych działań pomocowych instytucji publicznych, organizacji społecznych. Zjawisko wolontariatu nie jest działaniem o charakterze jednorodnym. Wielu autorów podejmuje się dokonania jego typologii, przyjmując różne kryteria podziału. Poniżej przedstawione zostaną podstawowe rodzaje zaangażowania.

Pierwszym kryterium, na które zwraca uwagę wielu badaczy zjawiska wolontariatu, jest zakres czasowy zaangażowania. Wymienia się tu głównie wolontariat krótkoterminowy (poniżej 1 miesiąca; czasami ten rodzaj wolontariatu nazywany jest akcyjnym) i długoterminowy (powyżej 1 miesiąca)¹⁰. W niektórych opracowaniach pojawia się także jako odrębny rodzaj – wolontariat jednorazowy¹¹.

Innym kryterium podziału wolontariatu jest liczba zaangażowanych w działanie osób. W tym kontekście możemy mówić o wolontariacie indywidualnym, gdzie w wykonanie konkretnego dzieła zaangażowana jest jedna osoba, oraz wolontariacie grupowym, który do realizacji zadania wymaga większej liczby ochotników¹².

Kolejną przesłanką wyłaniania rodzajów wolontariatu jest miejsce wykonywanej pracy. W tym kontekście początkowo zwracano uwagę na wolontariat krajowy i zagraniczny¹³. W nowszych publikacjach przy tym kryterium wyróżnia się także wolontariat bezpośredni – świadczony stacjonarnie – w miejscu przebywania potrzebujących pomocy lub organizowanej akcji – oraz pośredni cyfrowy, e-wolontariat – wykorzystujący do działań nowoczesne technologie – Internet, media społecznościowe¹⁴.

Na początku działalności wolontariatu podmiotami odpowiedzialnymi za promocję i organizację pracy wolontariuszy były instytucje, organizacje przyjmujące wolontariuszy czy centra lub biura wolontariatu. Obecnie bardzo prężnie rozwija się także

10 D. Moroń, *Wolontariat w trzecim sektorze. Prawo i praktyka*, Wrocław 2009, s. 47. Typologia wolontariatu określana jest także przez innych autorów, m.in.: K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, Lublin 2012, s. 36; A. Kanios, *Spoleczne kompetencje studentów do pracy w wolontariacie*, Lublin 2008, s. 48–49; B. Kromolicka, *Wolontariat*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, red. T. Pilch, Warszawa 2008, s. 222–223.

11 M. Kowalska, *Wolontariat po studencku — inspiracja i zaangażowanie studentów pedagogiki specjalnej w działalność wolontariacką*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 9 (2021), nr 2, s. 125, <https://doi.org/10.4467/23537159PPW.21.023.15183>.

12 A. Kanios, *Spoleczne kompetencje*, s. 48.

13 D. Moroń, *Wolontariat w trzecim sektorze*, s. 47.

14 M. Kowalska, *Wolontariat po studencku*, s. 126.

działalność wolontariatu pracowniczego. Głównym organizatorem jego akcji pomocowych są firmy i zakłady pracy, które w ramach działań CSR (Corporate Social Responsibility) proponują swoim pracownikom różne formy zaangażowania¹⁵.

Przedstawione wybrane rodzaje wolontariatu pozwalają zobaczyć szerokie spektrum działalności, z jakim mamy do czynienia, podejmując to zagadnienie. Typy wolontariatu warto uzupełnić głównymi obszarami życia, w których możemy zetknąć się z działalnością wolontariuszy. Zakres tych działań jest bardzo szeroki. Poniżej zaprezentowane zostaną obszary i miejsca pracy, w których podejmują pracę wolontariusze, oraz zadania najczęściej przez nich realizowane.

Pierwszy obszar to edukacja i wychowanie (szkoły, przedszkola, świetlice opiekuńczo-wychowawcze, świetlice socjoterapeutyczne, domy dziecka), w których wolontariusze wspierają pracę wychowawców-nauczycieli, pomagają w opiece nad podopiecznymi/uczniami, udzielają pomocy w nadrobieniu zaległości szkolnych, prowadzą zajęcia rozwijające zdolności i pasje.

Kolejnym miejscem zaangażowania wolontariuszy są placówki ochrony zdrowia (szpitale, hospicja, zakłady opieki leczniczej). W tych instytucjach pomoc wolontariuszy związana jest z towarzyszeniem osobom chorym i ich rodzinom. W szpitalach dziecięcych wolontariusze prowadzą zajęcia dla dzieci, upiększają sale pacjentów, organizują wspólne świętowanie.

Liczną grupę wolontariuszy możemy spotkać w pomocy społecznej i pracy socjalnej (domy pomocy społecznej, świetlice środowiskowe, warsztaty terapii zajęciowej, ośrodki rehabilitacji, schroniska i noclegownie dla osób w kryzysie bezdomności). Wolontariusze w tym obszarze odwiedzają pensjonariuszy domów pomocy społecznej, spędzają z nimi czas, organizują dla nich zajęcia (np. teatralne, muzyczne, plastyczne), wspomagają pracowników świetlic środowiskowych w nadrobieniu przez ich podopiecznych zaległości szkolnych, wspierają w procesie rehabilitacji, towarzyszą w odwiedzinach rodzin dysfunkcyjnych wspierając asystentów rodziny, przygotowują i dostarczają posiłki dla osób w kryzysie bezdomności, towarzyszą w załatwianiu spraw urzędowych, towarzyszą w realizacji indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności.

Ważnym miejscem zaangażowania wolontariuszy są instytucje prowadzące działalność w zakresie resocjalizacji (młodzieżowe ośrodki wychowawcze, ośrodki kuratorskie, młodzież zagrożona niedostosowaniem społecznym, zakłady karne). Wolontariusze w tych placówkach odwiedzają podopiecznych, prowadzą zajęcia rozwijające zainteresowania, uczestniczą w programach streetworkerskich, wychodząc do młodzie-

15 A. Dylus, K. Matyjaszczyk, *Wolontariat pracowniczy. Istota, formy, przykłady*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 21 (2018), nr 2, s. 8, <https://doi.org/10.18778/1899-2226.21.2.01>.

ży w miejscach ich przebywania, w zakładach karnych pomagają nawiązywać relacje z rodzinami osadzonych, organizują wydarzenia dla ich rodzin, np. spotkania świąteczne, dzień dziecka dla dzieci osadzonych).

Wielu wolontariuszy odnajduje się ze swoim potencjałem w instytucjach kultury (domy kultury, muzea, biblioteki). Wolontariusze w tych miejscach uczestniczą w przygotowywaniu imprez kulturalnych, wystaw, oprowadzają grupy, dostarczają do domu książki czytelnikom mającym problem z mobilnością, czytają osobom mającym problem ze wzrokiem.

W kontekście zaangażowania wolontariuszy warto wymienić sport (kluby sportowe, olimpiady specjalne i inne wydarzenia sportowe). Wolontariusze stanowią pomoc podczas organizacji dużych wydarzeń sportowych, m.in.: podają wodę podczas maratonów, podejmują prace porządkowe, szczególnie ważną rolę pełnią podczas paraolimpiad, pełniąc funkcję indywidualnych opiekunów sportowców z niepełnosprawnością.

Ostatni obszar, który warto wymienić w kontekście zaangażowania wolontariuszy jest związany z ekologią, ochroną środowiska i opieką nad zwierzętami. Wolontariusze uczestniczą w wielu akcjach ekologicznych, prowadząc zajęcia z zakresu ochrony środowiska oraz organizując inicjatywy związane ze sprzątaniem świata; wielu wolontariuszy angażuje się w pomoc w schroniskach dla zwierząt, opiekując się zwierzętami, zbierając dla nich karmę.

Wymieniona powyżej lista nie zamyka możliwości zaangażowania wolontariuszy. Jest ona dynamiczna i poszerza się w zależności od pojawiających się potrzeb. W ostatnim czasie wielu ochotników zaangażowało się w pomoc na rzecz ofiar wojny, uchodźców i cudzoziemców. Zatem można zauważyć, że wolontariusze pracują we wszystkich dziedzinach życia społecznego i stanowią rodzaj odpowiedzialnej służby społecznej¹⁶. W związku z tym można zadać pytanie: kto to jest wolontariusz? Paweł Jordan i Małgorzata Ochman w jednym z pierwszych poradników dotyczących organizacji wolontariatu w Polsce twierdzą, że

16 Szerzej obszary pracy wolontariuszy omawia B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 223. Autorka wśród obszarów wymienia także działalność w centrach i organizacjach ukierunkowanych na wspieranie ruchu samopomocowego i wolontariatu o zasięgu lokalnym. Zakres podejmowanych przez wolontariuszy działań został przygotowany na podstawie publikacji M. Wieczorek, *Wolontariat. Dobre praktyki wolontariackie na podstawie doświadczeń Centrów Wolontariatu*, Warszawa 2007, <https://www.dobrywolontariat.pl/uploads/dobre%20praktyki%20CW.pdf> [dostęp: 23.08.2025] oraz K. Osior-Szot, *Album dobrych praktyk wolontariatu*, Warszawa 2023, <https://centrumwolontariatu.pl/wp-content/uploads/2023/12/FIO-Album-dobrych-praktyk-19-Dec.pdf> [dostęp: 23.08.2025].

wolontariuszem może być każdy, w każdej dziedzinie życia społecznego, wszędzie tam, gdzie taka pomoc jest potrzebna, ale nie każdy wolontariusz jest odpowiedni dla każdego rodzaju pracy¹⁷.

Określenie to można uzupełnić definicją Barbary Kromolickiej, która wskazuje, że wolontariusz to człowiek dobrej woli, pracujący na zasadzie wolontariatu, osoba obdarzona szczególnym rodzajem wrażliwości społecznej i spostrzegawczości pozwalającej na zauważenie szczególnych sytuacji wymagających pomocy, których inni dostrzec nie potrafią¹⁸. Koresponduje to niewątpliwie z wieloma rodzajami pracy ochotniczej oraz różnorodnością zadań, które mogą być podejmowane przez wolontariuszy – od nieprofesjonalnych, związanych z towarzyszeniem, wykonywaniem prostych czynności organizacyjnych, po obciążające zadania związane z pracą z osobami w terminalnej fazie choroby, gdzie potrzebna jest wiedza, a czasami kwalifikacje. Ważne jest, by koordynatorzy pracy wolontariuszy potrafili właściwie dobrać charakter zaangażowania do indywidualnych predyspozycji wolontariusza.

Takie wprowadzenie do zagadnienia ideału osobowego wolontariusza sugeruje, że nie da się określić ściśle sylwetki ochotnika. Można jednak spróbować wskazać cechy oraz kompetencje, które mogą być istotne w pełnieniu zadań wolontarystycznych.

Zakłada się zatem, że wolontariusz jest to osoba dojrzała, sumienna oraz wytrwała w osiąganiu wyznaczonego celu. Żyje i działa pod wpływem sił wewnętrznych – duchowych, co sprawia, że naturalnie i z przekonaniem podtrzymuje kontakty międzysobowe. To osoba mocna, lecz nie agresywna, harmonijna, kochająca po-nieważ kieruje się miłością, bo chce być blisko innych, pragnie ich dobra, szanuje ich wolność, okazuje im serdeczną przyjaźń i unika stosowania przymusu¹⁹.

Andrzej Sowiński, określając ideał osobowy wolontariusza, wskazuje na cechy kierunkowe oraz instrumentalne, którymi powinien się on charakteryzować. Wśród cech kierunkowych wymienia: afirmację życia, gotowość czynienia dobra, wrażliwość społeczną, pragnienie samourzeczywistnienia. Do cech instrumentalnych zalicza: fachowość w dziedzinie pomagania, dyspozycyjność, komunikatywność²⁰. Można zatem przyjąć, że istnieje zespół cech uniwersalnych, które powinien posiadać wolontariusz bez względu na obszar niesionej pomocy, natomiast jego kompetencje, umiejętności i pasje powinny być właściwie skorelowane z rodzajem powierzonych mu zadań.

Ważnym zagadnieniem w kontekście analizy działalności wolontariatu jest pytanie o motywację wolontariuszy: dlaczego ludzie w różnym wieku podejmują się bez-

17 M. Ochman, P. Jordan, *Jak pracować*, s. 5.

18 B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 225.

19 B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 226.

20 A. Sowiński, *W poszukiwaniu ideału osobowości wolontariusza*, w: *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*, red. B. Kromolicka, Toruń 2005, s. 100–101.

płatnej pracy? Jak wskazują badania, jest ona często uzależniona od wielu czynników, takich jak: wiek, cechy indywidualne, tradycje rodzinne, aktualna sytuacja życiowa, środowisko życia²¹. Jerzy Karyłowski wskazuje na dwa typy motywacji mogące leżeć u podstaw działań pomocowych: motywację endocentryczną, czyli tendencję do pomagania innym po to, by polepszyć swoje samopoczucie i samoocenę, oraz motywację egzocentryczną, czyli pomaganie innym, by polepszyć ich samopoczucie, w szczególności zaspokoić ich potrzeby²². Mirosław Górecki, analizując możliwe motywy wolontariuszy, wymienia: motywację altruistyczną, zadaniową, ideologiczną, egoistyczną i afiliacyjną. Zaznacza jednocześnie, że najczęściej mechanizm podejmowania działań wolontariackich ma charakter polimotywacyjny²³.

Warto wspomnieć, że opisany powyżej ruch społeczny – wolontariat rozwija się w Polsce na wielu płaszczyznach. Istnieją liczne podmioty i inicjatywy, które stawiają sobie za cel promocję oraz profesjonalizację wolontariatu. Można zaliczyć do nich Ogólnopolską Sieć Centrów Wolontariatu²⁴ oraz Korpus Solidarności funkcjonujący w ramach Narodowego Instytutu Wolności²⁵. Warto dodać, że w ramach Korpusu Solidarności każdego roku organizowany jest konkurs na Wolontariusza Roku i Koordynatora Roku, promujący ciekawe propozycje zaangażowania. Rozstrzygnięcie tego konkursu odbywa się corocznie w okolicach Dnia Wolontariusza, który przypada na 5 grudnia²⁶.

Przez wiele organizacji wolontariat postrzegany jest jako wartościowa forma wychowania. W szkołach funkcjonują Szkolne Kluby lub Koła Wolontariatu, Szkolne Koła Caritas. Ułatwieniem dla ich funkcjonowania są powstające poradniki, które zawierają praktyczne podpowiedzi dla nauczycieli, jak tworzyć i prowadzić wolontariat

-
- 21 Badania w tym zakresie zob. m.in.: M. Kowalska, *Wolontariat po studencku*, s. 131–132; M. Targowska, *Wolontariat jako droga kształtowania pasji i nabywania kompetencji zawodowych*, w: *Wolontariat studencki krajowy i zagraniczny*, red. E.M. Kulsza, B. Kosewska, Warszawa 2017, s. 33–46; K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, s. 153; B. Krzywosz-Rynkiewicz i in., *Wolontariat, który otwiera oczy. Badanie wpływu zaangażowania w wolontariat na jakość życia*, 2025, s. 16, <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-zone2/pl/pl/docs/about/2025/pl-raport-wolontariat-ktory-otwiera-oczy-2025.pdf> [dostęp: 23.08.2025].
 - 22 J. Karyłowski, *O dwóch typach altruizmu. Badania nad endocentrycznymi i egzocentrycznymi źródłami bezinteresownych działań na rzecz innych ludzi*, Wrocław 1982, s. 13–15.
 - 23 M. Górecki, *Wolontariat*, w: *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Pilch, Warszawa 1999, s. 335–336.
 - 24 *Dobry wolontariat w Polsce*, <https://centrumwolontariatu.pl/w-polsce/> [dostęp: 22.08.2025].
 - 25 *Korpus Solidarności*, <https://niw.gov.pl/nasze-programy/korpus-solidarnosci/> [dostęp: 22.08.2025].
 - 26 *Wolontariusz i Koordynator Roku*, <https://www.korpussolidarnosci.gov.pl/pl/page/top/korpus-solidarnosci/konkursy-wolontariusz-roku-koordynator-roku.html> [dostęp: 22.08.2025].

w szkole, przykłady ciekawych działań wolontariackich oraz podstawy prawne związane z tą działalnością²⁷.

Rozwojowi wolontariatu w Polsce sprzyja także fakt, że od 2003 roku posiada uregulowania prawne. III dział Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i wolontariacie poświęcony został wolontariatowi. Ustawa określa, kim jest wolontariusz, gdzie w Polsce mogą być angażowani wolontariusze, w jaki sposób powinna być regulowana relacja między wolontariuszem i korzystającym. Dodatkowo precyzuje kwestie związane z ubezpieczeniem wolontariuszy oraz obowiązki zarówno wolontariusza, jak i podmiotu przyjmującego²⁸.

Zarysowane powyżej zjawisko wraz z obszarami działań oraz sylwetką wolontariusza może stanowić podstawę do dalszych analiz na temat wskazania możliwych kierunków badań pedagogicznych dotyczących wolontariatu.

3. Prezentacja wybranych badań pedagogicznych nad wolontariatem

Przeprowadzona wcześniej prezentacja przedmiotu badań pedagogiki oraz definicji wolontariatu sugeruje, że działalność ta może w wielu aspektach stanowić obszar badań dla pedagogów.

W efekcie przeprowadzonej kwerendy literatury poświęconej wolontariatowi nawiązują się następujące wnioski:

- zagadnienie wolontariatu w literaturze pojawiło się w połowie lat 90. XX wieku;
- badania nad wolontariatem podejmowane są przez wiele dyscyplin naukowych: psychologię, prawo, zarządzanie, politologię, teologię, socjologię;
- wśród pozycji poświęconych wolontariatowi dużą część stanowią publikacje, których nie zaliczamy do naukowych; są to różnego rodzaju poradniki, jak dobrze zorganizować wolontariat, wspomnienia i refleksje wolontariuszy, raporty z realizowanych projektów wolontariackich, opisy działań wolontariuszy w konkretnych placówkach.

Nie można jednak powiedzieć, że zagadnienie wolontariatu nie było dotychczas poddawane badaniom przez pedagogów. Analiza publikacji dotyczących wolontariatu odbywała się w następujących etapach. Po zgromadzeniu literatury podzielona została

27 K. Kłosińska, *Wolontariat szkolny. Krok po kroku*, Warszawa 2016, https://ochotnicy.waw.pl/images/bazawiedzy/broszura_szkolny.pdf [dostęp: 23.08.2025]; P. Komosa, *Wolontariat w szkole zgodnie z prawem*, Warszawa 2002, https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2023/01/Wolontariat-w-szkole_vademecum-wrzesien-2022.pdf [dostęp: 23.08.2025].

28 Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie: Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873.

na trzy części. Kryterium podziału był główny problem badawczy. W ten sposób wyłonione zostały trzy główne kierunki badań: 1) dotyczący opisu szeroko pojętego zjawiska wolontariatu; 2) poświęcony analizie osoby wolontariusza; 3) ukazujący znaczenie pracy wolontariuszy na rzecz podopiecznych w różnego rodzaju instytucjach i organizacjach. W kolejnym etapie każdy z obszarów został pokrótce opisany – kto i w jakim zakresie zajmował się tym zagadnieniem. Na końcu – przy każdym z wyłonionych zagadnień – wskazano dalsze perspektywy badań.

Opis zjawiska wolontariatu w literaturze przedmiotu koncentruje się na jego genezie, ideach przewodnich, wartościach, a także funkcjach, które pełni w życiu jednostki i społeczeństwa. Historia wolontariatu ukazuje, że działalność pomocowa od wieków była integralną częścią życia społecznego i kulturowego, ewoluując od spontanicznych aktów dobroczynności do zinstytucjonalizowanych form zaangażowania obywatelskiego. Współcześnie wolontariat jawi się jako przestrzeń aktywności, w której spotykają się tradycje altruistyczne, potrzeba samorealizacji oraz dążenie do budowania więzi społecznych.

W tym nurcie szczególną rolę odegrały prace B. Kromolickiej²⁹ i Bożeny Matyjas³⁰, które podejmowały analizę wolontariatu z perspektywy pedagogicznej i społecznej, zwracając uwagę na jego rolę w kształtowaniu postaw prospołecznych. Mirosław Górecki³¹ skoncentrował swoje poszukiwania naukowe na treściach pedagogicznych obecnych w idei i praktyce wolontariatu. Dokonując definicji działań pomocowych i analizując historię tego zjawiska, zwrócił szczególną uwagę na zagadnienie motywacji wolontariuszy, a także na funkcje wolontariatu. Wyróżnił przy tym funkcje autokreacyjne, związane z rozwojem osobistym, kształtowaniem tożsamości, nabywaniem kompetencji i umiejętności, oraz ogólnospołeczne, obejmujące budowanie więzi, wzmacnianie kapitału społecznego i wspieranie solidarności międzyludzkiej. Takie ujęcie pozwala dostrzec znaczenie wolontariatu nie tylko jako działalności pomocowej, ale również jako istotnego elementu procesu wychowania i edukacji społecznej.

Badania podejmowane w tym obszarze mają charakter eksploracyjno-deskryptywny, co oznacza, że koncentrują się na opisie zjawiska, jego interpretacji i wyjaśnianiu sensów, jakie mu się przypisuje. Stosowana procedura badawcza wpisuje się w nurt badań monograficznych, których celem jest przedstawienie i objaśnienie fenomenu wolontariatu w szerokiej perspektywie pedagogicznej. Takie podejście umożliwia uchwycenie

29 B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 218–230.

30 B. Matyjas, *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, w: *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. B. Matyjas, Kielce 2009, s. 183–193.

31 Opis tych badań zaprezentowany został w M. Górecki, *Idea, instytucjonalizacja*.

zarówno kontekstu historycznego i kulturowego, jak i współczesnych uwarunkowań społecznych i wychowawczych, które nadają wolontariatowi wymiar edukacyjny.

Drugim obszarem są badania wokół osoby wolontariusza w różnym wieku. W tym kierunku prowadzone były badania dotyczące między innymi ideału osobowości wolontariusza. Tę tematykę podjął A. Sowiński³², wskazując cechy kierunkowe i instrumentalne, którymi powinien się charakteryzować wolontariusz. Badania Sowińskiego wpisują się w nurt normatywno-modelowy, koncentrujący się na określeniu cech pożądanych u wolontariuszy. Cechy kierunkowe odnoszą się do systemu wartości i postaw (np. altruizm, empatia, poczucie odpowiedzialności), natomiast cechy instrumentalne – do umiejętności i sprawności praktycznych (np. komunikacja, organizacja pracy). Wartością tego podejścia jest stworzenie ramowego profilu wolontariusza, przydatnego w dydaktyce i praktyce wychowawczej, jednakże brakuje empirycznego potwierdzenia, jak te cechy przejawiają się w praktyce i w różnych grupach wiekowych.

Ważne miejsce wśród badań zajmują prace poświęcone edukacyjnej i wychowawczej funkcji wolontariatu. W tym obszarze warto zwrócić uwagę na badania Katarzyny Braun poświęcone wychowawczemu znaczeniu uczestnictwa młodzieży w szkolnych klubach wolontariusza³³. Wykazują one, że uczestnictwo w tych klubach kształtuje postawy prospołeczne, rozwija wrażliwość i zdolność współpracy. Należy wspomnieć także wkład Grzegorza Katy, który podjął się eksploracji zaangażowania młodzieży w wolontariat jako możliwości samoaktualizacji badanych³⁴. Zagadnieniem mieszczącym się zakresowo w tym obszarze jest analiza wolontariatu szkolnego jako aktywności wpisującej się w działania profilaktyczno-wychowawcze szkoły, które prezentuje w swoim artykule Joanna Stepaniuk³⁵. Dosyć obszerny pogląd na znaczenie wolontariatu w życiu młodzieży, potrzebie organizacji wolontariatu młodzieżowego i wspierania młodych ochotników dostarcza raport Sladjany Petkovic *Research on Volunteer – Based Youth Work*³⁶. Badania te dowodzą, że wolontariat może pełnić funkcję wychowawczą. Warto byłoby porównać znaczenie wolontariatu w życiu ludzi na różnych etapach życia w zróżnicowanych środowiskach społecznych.

32 A. Sowiński, *W poszukiwaniu ideatu*, s. 93–106.

33 K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*.

34 G.J. Kata, *Wolontariat młodzieżowy jako szansa samoaktualizacji*, Lublin 2016.

35 J. Stepaniuk, *Wolontariat jako działanie profilaktyczno-wychowawcze w szkole podstawowej*, w: *Organizacje pozarządowe i wolontariat w szkole*, red. G. Ciałek, E. Siedlicka, Kraków 2024, s. 69–79.

36 S. Petkovic, *Research on Volunteer – Based Youth Work*, 2022., https://www.youthforum.org/files/YFJ_volunteerbasedyouthwork_v8_WEB.pdf [dostęp: 23.08.2025].

Analizą osoby wolontariuszy w badaniach zajmowały się także Agnieszka Naumiuk³⁷, badająca stosunek młodzieży do wolontariatu, działań prospołecznych, oraz Anna Kanios³⁸, podejmująca zagadnienie społecznych kompetencji studentów zaangażowanych w wolontariat. Naumiuk badała stosunek młodzieży do wolontariatu i działań prospołecznych, zwracając uwagę na zróżnicowane motywacje – od altruistycznych po pragmatyczne (np. zdobycie doświadczenia do CV). Natomiast badania Kanios potwierdzają, że aktywność wolontariacka rozwija umiejętności komunikacyjne, organizacyjne, adaptacyjne. Dostarczają one empirycznych dowodów na edukacyjny wymiar wolontariatu, szczególnie w zakresie kompetencji miękkich. Nie są to jednak badania długofalowe, które wykazałyby, w jakim stopniu te kompetencje przekładają się na życie zawodowe i społeczne po zakończeniu aktywności wolontariackiej.

Obszarem badań podejmowanym w kontekście osoby wolontariusza są także opracowania związane z wpisaniem wolontariatu w edukację przez całe życie. Wolontariat ukazywany jest jako przestrzeń kształtowania kompetencji, zdobywania nowych informacji o sobie, świecie oraz umiejętności użytecznych w życiu zawodowym. Na uwagę w tym zakresie zasługują badania Mateusza Jeżowskiego, które przeprowadzone zostały wśród wolontariuszy zagranicznych podejmujących wolontariat długoterminowy w szkołach i przedszkolach jako jedną z form pozaformalnego doskonalenia zawodowego³⁹. Znaczenie zaangażowania w wolontariat w rozwoju kariery zawodowej oraz zwiększanie szans na rynku pracy ukazuje także raport przygotowany przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD)⁴⁰. Nieco szerszego zakresu niż edukacja czy kwalifikacje dotyczy raport opublikowany przez Deloitte, który ukazuje znaczenie zaangażowania na poczucie jakości życia. Udział w wolontariacie okazuje się działaniem, które zmienia życie człowieka⁴¹. Wskazane badania włączają wolontariat w dyskurs edukacji przez całe życie oraz zarządzania kapitałem ludzkim. Duży nacisk kładą one na wymiar pragmatyczny (zawodowy, ekonomiczny), co może spływać jego wychowawczy i aksjologiczny aspekt.

37 A. Naumiuk, *Uczestnictwo społeczne młodzieży. Możliwości działań – opinie i postawy*, Toruń 2007.

38 A. Kanios, *Społeczne kompetencje*.

39 M. Jeżowski, *Do zawodu przez wolontariat. Zdobywanie kompetencji poprzez udział w zagranicznym wolontariacie długoterminowym w szkołach i przedszkolach*, w: *Organizacje pozarządowe i wolontariat w szkole*, red. G. Całek, E. Siedlicka, Kraków 2024, s. 81–90.

40 OECD, *Voluntary Work in the Community: A Guide to Delivering an Effective Career Development Activity*, „OECD Education Policy Perspectives”, 2025, nr 115, <https://doi.org/10.1787/ae8726c8-en>.

41 B. Krzywosz-Rynkiewicz i in. Krzywosz-Rynkiewicz B. i in., *Wolontariat, który otwiera oczy*.

Na edukacyjny wymiar wolontariatu dla osób w różnych grupach wiekowych zwraca uwagę Piotr Krakowiak⁴². W powyżej przytoczonych kierunkach badań główny nacisk położony został na osobę młodych wolontariuszy-uczników, studentów. Nie sposób jednak nie zauważyć, że wolontariat jest także przestrzenią zaangażowania seniorów. W tym obszarze na uwagę zasługuje praca Agaty Chabior⁴³, która prezentuje sylwetkę wolontariusza-seniora i pokazuje możliwe formy jego zaangażowania, oraz Agnieszki Anielskiej⁴⁴, ukazującej jak ważne może być zaangażowanie w wolontariat w wieku emerytalnym. Dopelnienie tej tematyki może stanowić wydany w 2025 roku przez UN Volunteers raport dotyczący znaczenia zaangażowania wolontariuszy-seniorów, zwłaszcza w dobie starzejącego się społeczeństwa. W raporcie zwraca się szczególną uwagę na wolontariat jako formę aktywnego i zdrowego starzenia się⁴⁵. Stanowiska te są rozszerzeniem badań na grupę dotąd mniej eksponowaną oraz dostrzeżeniem roli wolontariatu w polityce społecznej i gerontologii.

Zaprezentowane kierunki prowadzonych badań związanych z osobą wolontariusza pokazują, że dotyczą one osób w różnym wieku – starają się określić ich ideał osobowy, poznać motywacje do działań oraz ukazać skutki, jakie zaangażowanie może wносить w życie osób w różnym wieku. Widać w nich trzy dominujące perspektywy: normatywną (ideał osobowy, cechy pożądane – A. Sowiński); wychowawczo-edukacyjną (rozwój postaw, kompetencji – K. Braun, G.J. Kata, A. Naumiuk, A. Kanios) i pragmatyczno-społeczną (kariera, rynek pracy, jakość życia – M. Jeżowski, OECD, Deloitte).

W tym obszarze zaprezentowane badania prowadzone były zarówno w strategiach ilościowych (z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego, która pozwoliła poznać opinie większej liczby wolontariuszy oraz tendencje związane ze skutkami zaangażowania), jak i jakościowych (z wykorzystaniem metody studium przypadku, które pozwoliły pogłębić te opinie w oparciu o losy konkretnych wolontariuszy).

Analiza badań wykazuje brak długofalowych porównań międzypokoleniowych oraz eksploracji, które łączyłyby perspektywę jednostkową związaną z motywacją

42 P. Krakowiak, *Wolontariat narzędziem wsparcia społecznego i edukacji w cyklu życia*, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji”, 2012–2013, nr 7–8, s. 187–205.

43 A. Chabior, *Nowe spojrzenie na wolontariusza-seniora*, w: *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. B. Matyjas, Kielce 2009, s. 231–236.

44 A. Anielska, *Wolontariat w pracy? Wolontariat na emeryturze? Dlaczego nie!*, w: *Wolontariat: czas stracony czy bezcenny?*, red. P.P. Grzybowski, N. Woderska, Bydgoszcz 2014, s. 32–45.

45 T. Morgan, S. Elder, *Volunteer Work Among Older Persons*, United Nations Volunteers 2025, <https://doi.org/10.54394/IGME6152>.

i kompetencjami wolontariuszy z makrospołeczną – polityką społeczną oraz rynkiem pracy.

Trzeci obszar wyłaniający się z analizy publikacji pedagogicznych poświęconych wolontariatowi dotyczy wkładu ochotników w działalność pomocową, edukacyjną, wychowawczą i resocjalizacyjną w różnych placówkach i instytucjach. W tym kontekście pojawiają się raporty z badań obejmujące swoim zasięgiem najczęściej konkretną placówkę, w której pracę zaangażowani są wolontariusze, lub obszar w którym wolontariusze działają. O wkładzie wolontariuszy w życie dzieci i młodzieży w różnych przestrzeniach ich życia pisze Katarzyna Segiet⁴⁶. Obszarem łączącym pasje wolontariuszy-studentów z potrzebami dzieci z małych miejscowości jest program PROJEKTOR, o którym pisze Piotr Marchel⁴⁷. Kolejnym miejscem, z którym związana jest praca wielu wolontariuszy, jest hospicjum. To zagadnienie w swoich badaniach prezentują między innymi B. Kromolicka⁴⁸ oraz Beata Krześcińska-Żach⁴⁹. Wielu wolontariuszy podejmuje działania w szpitalach, głównie dziecięcych. Specyficznym rodzajem takiego zaangażowania jest wolontariat doktorów klaunów, o którym pisze Przemysław Paweł Grzybowski⁵⁰. Bardzo szerokim obszarem pracy wielu ochotników są miejsca, w których przebywają osoby w różnym wieku z różnymi rodzajami niepełnosprawności. O znaczeniu wolontariuszy w życiu osób niepełnosprawnych piszą między innymi Dorota Myrda i Agnieszka Nadzieja⁵¹. Kolejnym miejscem, w którym organizowana jest działalność wolontariatu, są zakłady karne. O działaniach wolontariuszy na rzecz osadzonych oraz możliwości angażowania osadzonych w charakterze wolontariuszy w różnych placówkach opiekuńczych pisze K. Braun⁵².

46 K. Segiet, *Znaczenie wolontariatu działającego na rzecz dzieci i młodzieży w różnych obszarach życia społecznego*, w: *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*, red. B. Kromolicka, Toruń 2005, s. 117–124.

47 P. Marchel, *Obraz programu PROJEKTOR – wolontariat studencki w społeczeństwie*, w: *Wolontariat: czas stracony czy bezcenny*, red. P.P. Grzybowski, N. Woderska, Bydgoszcz 2014, s. 148–158.

48 B. Kromolicka, *Wolontariusz w służbie człowiekowi umierającemu. Na przykładzie Szczecińskiego Hospicjum Domowego*, Szczecin 2000.

49 B. Krześcińska-Żach, *Wolontariat w służbie osób terminalnie chorych na przykładzie Hospicjum „Dom Opatrzności Bożej w Białymstoku”*, w: *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, red. T. Zbyrad, B. Krempa, Lublin 2012, s. 341–348.

50 P.P. Grzybowski, *Czerwony nos i radość życia. Działalność doktorów klaunów w opinii wolontariuszy*, w: *Wolontariat: czas stracony, czy bezcenny*, red. P.P. Grzybowski, N. Woderska, Bydgoszcz 2014, s. 95–125.

51 D. Myrda, A. Nadzieja, *Specyfika działalności wolontariackiej wśród niepełnosprawnych w Domu dla Niepełnosprawnych w Piekoszowie*, w: *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. B. Matyjas, Kielce 2009, s. 203–208.

52 K. Braun, *Wolontariat w procesie resocjalizacji w Zakładach Karnych*, „Roczniki Pedagogiczne”, 11 (2019), nr specjalny, s. 95–108, <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2019.11s-6>.

Ciekawy aspekt wolontariatu jako przestrzeni integracji międzypokoleniowej prezentuje w swoim artykule Anita Karyń⁵³. W sposób szczególny autorka skupia się na relacjach międzypokoleniowych i ich walorach, dzięki którym możliwe jest wzajemne uczenie się od siebie uczniów i seniorów, kształtowanie empatii oraz rozwój społeczności lokalnych.

Analiza publikacji związanych z trzecim obszarem dotyczącym wkładu wolontariuszy w działalność instytucji pozwala sformułować kilka konkluzji. Podstawowym wnioskiem jest fakt, że wolontariat analizowany jest w wielu kontekstach: edukacyjnym (szkoły, program PROJEKTOR), opiekuńczym (hospicja, szpitale, pomoc osobom z niepełnosprawnościami), resocjalizacyjnym (zakłady karne) i społecznym (integracja międzypokoleniowa). Wyniki eksploracji wykazują wielofunkcyjny charakter pracy ochotników dostosowujący się do potrzeb instytucji i środowiska. Badania ujawniają, że działalność wolontariacka pełni funkcję edukacyjną (np. wyrównywanie szans dzieci z małych miejscowości), wychowawczą (kształtowanie empatii, współodpowiedzialności), terapeutyczną (doktorzy klauni), inkluzyjną (wsparcie osób z niepełnosprawnościami) oraz resocjalizacyjną (zakłady karne).

Chociaż badania koncentrują się na odbiorcach pomocy, wyraźnie zaznacza się także rozwój samych wolontariuszy (który był przedmiotem analiz w drugim obszarze). Przykładem są doświadczenia studentów w programie PROJEKTOR czy wolontariuszy hospicyjnych, którzy w obliczu cierpienia uczą się refleksyjności i solidarności.

Zaprezentowane pokrótce obszary badań pokazują, że wolontariat w wielu aspektach związany jest z procesem edukacji i stanowi przedmiot badań pedagogicznych. Jednakże w kontekście wskazanych wcześniej możliwych obszarów badań na styku edukacji i wolontariatu pozostaje jeszcze wiele szczegółowych zagadnień, które mogą stać się przedmiotem dalszych analiz.

4. Perspektywy badań nad wolontariatem w pedagogice

Po prezentacji przedmiotu badań pedagogicznych i podstawowych definicji wolontariatu warto podjąć próbę dookreślenia obszarów, w których wolontariat może stanowić przedmiot badań pedagogicznych. Jak wskazano w określeniu przedmiotu badań pedagogicznych, w jego zakres wchodzi wszelkie procesy edukacyjne⁵⁴. Można za-

53 A. Karyń, *Wolontariat uczniowski na rzecz seniorów – działania w Dziennym Domu Pomocy Społecznej „Turkus” w Szczecinie*, w: *Organizacje pozarządowe i wolontariat w szkole*, red. G. Ciałek, E. Siedlicka, Kraków 2024, s. 91–103.

54 Edukację rozumiem tutaj za K. Rubachą jako szerokie spektrum działań zawierających w sobie procesy wychowania i kształcenia.

tem przyjąć, że wolontariat może stanowić przedmiot badań pedagogicznych w tych aspektach, w których istnieje widoczny związek z działalnością wychowawczą czy edukacyjną.

Obserwując i badając zjawisko wolontariatu, można przyjąć, że w wielu przestrzeniach służy on wychowaniu i uczestniczy w procesach edukacyjnych. Związków wolontariatu z szeroko pojętą edukacją można szukać w oparciu o kilka kryteriów.

Pierwsze z nich mogą stanowić obszary zaangażowania wolontariuszy. Barbara Kromolicka, analizując zjawisko wolontariatu, wśród obszarów działalności wolontariatu wymienia: pomoc społeczną, szczególnie dzieciom, młodzieży, jednostkom odrzuconym i wyalienowanym społecznie; pomoc osobom niepełnosprawnym; służbę wobec ludzi cierpiących i umierających; działanie w kulturze, sporcie i edukacji; działalność na rzecz rozwoju lokalnego i demokracji; praca na rzecz mniejszości narodowych; działanie w sferze ekologii; działalność w centrach i organizacjach ukierunkowanych na wspieranie ruchu samopomocowego i wolontariatu o zasięgu lokalnym⁵⁵. Dla pedagoga szczególnie istotne będzie podjęcie analizy wkładu wolontariuszy w działania w zakresie pomocy dzieciom i młodzieży (perspektywa pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej oraz pedagogiki opiekuńczej); pomoc osobom z niepełnosprawnością (pedagogika specjalna), działania w kulturze, sporcie i edukacji (pedagogika szkolna), działania na rzecz osób zagrożonych niedostosowaniem społecznym i niedostosowanych społecznie (resocjalizacja), edukacja przez działanie (doradztwo zawodowe, andragogika), praca z osobami starszymi (gerontologia). Do problemów badawczych, które można poddać eksploracji w tym zakresie, należą: w jaki sposób i w jakim zakresie wolontariusze wspierają proces edukacji dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? W jakim stopniu wolontariat w szkołach ponadpodstawowych wpływa na wybory zawodowe uczniów? Jakie są możliwości polepszenia jakości życia dzięki wolontariatowi?

Kolejnym zagadnieniem wartym eksploracji naukowej są wyróżnione przez B. Kromoliczką⁵⁶ walory wolontariatu, czyli zaangażowanie jako źródło istnienia wartości w kilku wymiarach: społecznym, kulturowym, edukacyjnym, religijnym, osobowym i ekonomicznym⁵⁷. Przyjmując to kryterium, szczególne znaczenie dla pedagoga odgrywać może poznawanie wymiaru edukacyjnego i osobowego. Wymiar edukacyjny wyraża się w tym, że wolontariat postrzegany jest jako działalność, która inspiruje do zadawania pytań samemu sobie, analizy poglądów własnych i innych, zachowań i postaw. Sprzyja wypracowaniu większej otwartości życiowej szczególnie w odniesieniu

55 Zob. B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 223.

56 B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 223

57 Zob. B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 223–224.

do Innego. W tym kontekście wolontariat postrzegany jest m.in. jako: oddziaływanie edukacyjne i wychowawcze, źródło nowych doświadczeń, rozwój kreatywności, formowanie postawy odpowiedzialności, płaszczyzna zdobywania nowych kompetencji. W wymiarze osobowym natomiast zwraca się szczególną uwagę na kształtowanie własnej bezinteresowności, indywidualny rozwój, przekraczanie samego siebie, formowanie samoodporności⁵⁸. W ramach tego obszaru można postawić następujące problemy badawcze: jakie wartości moralne i etyczne kształtują się dzięki wolontariatowi? W jakim stopniu wolontariat może przeciwdziałać wypaleniu zawodowemu nauczycieli?

Ważnym tematem w analizie wolontariatu są jego funkcje. Mirosław Górecki, opisując zjawisko wolontariatu, wyróżnia dwie główne grupy – funkcje autokreacyjne, które mają pedagogiczny charakter i są związane z uczeniem się przez doświadczenie i samowychowaniem, oraz funkcje ogólnospołeczne, które mają służyć ogólnie pojętemu społeczeństwu (wśród tych wyróżnia funkcje: innowacyjną, pomocową, ekonomiczną, normalizacyjną, lobbingową, rzecznictwa interesów i kontrolną)⁵⁹. Dla pedagoga szczególnie istotne byłoby poddanie analizie funkcji autokreacyjnych, analizujących znaczenie zaangażowania w życie samych wolontariuszy, natomiast spośród ogólnospołecznych – funkcji: innowacyjnej (np. opracowywanie i prowadzenie nowych programów wychowawczych z dużym udziałem wolontariuszy), pomocowej (udzielanie przez wolontariuszy konkretnej pomocy potrzebującym, np. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych czy edukacyjnych) i normalizacyjnej (wspieranie pracą wolontariuszy działalności instytucji publicznych, kiedy ich własna działalność jest niewystarczająca).

Podsumowując, można stwierdzić, że wolontariat może stanowić przedmiot badań pedagogicznych w dwóch perspektywach. Pierwsza z nich – przedmiotowa – w sytuacji, kiedy wolontariusze uczestniczą w działalności placówek kształcenia, wychowania i opieki, wspierając swoją pracą nauczycieli, wychowawców, terapeutów. W wielu spośród tych instytucji istnieją opracowane programy pracy wolontariuszy, które określają ich miejsce w placówce oraz szczególne zadania. Przykładem takich programów są indywidualne programy wolontarystyczne określające potrzeby, które mogą zaspokoić wolontariusze, cele pracy wolontariuszy, zadania dla wolontariuszy, system szkoleń i wsparcia⁶⁰. W tym aspekcie bardzo interesujące z perspektywy pedagogicznej byłoby przyjrzenie się wartości, jaką wnoszą wolontariusze w proces wychowania, kształcenia,

58 Zob. B. Kromolicka, *Wolontariat*, s. 224.

59 Zob. M. Górecki, *Idea, instytucjonalizacja*, s. 224–236.

60 M. Beldowska, *Przetarty szlak*, w: *Wolontariat w Ośrodkach Pomocy Społecznej*, red. M. Beldowska, Warszawa 2008, s. 147.

terapii czy opieki. Dzięki badaniom pedagogicznym możliwe byłoby opracowywanie właściwych pod kątem potrzeb placówki programów przygotowania wolontariuszy, organizacji ich pracy tak, by mogła przynosić jak najlepsze efekty.

Druga perspektywa – podmiotowa – kiedy wolontariusz uczestnicząc w działalności pomocy wchodzi w relację wychowawczą jako wychowanek (przykładem takiej działalności są szkolne kluby wolontariusza, szkolne koła Caritas, szkolne koła PCK lub kluby Ośmiu Wspaniałych) lub wybiera wolontariat jako jeden ze sposobów samowychowania, kształci się zdobywając nową wiedzę, umiejętności, kształtuje postawy wobec życia i innych ludzi. W tym aspekcie pedagoga w sposób szczególny interesować będzie możliwość wykorzystania wolontariatu w programach wychowawczych placówek, szkół, a także badanie efektów, jakie zaangażowanie w wolontariat może przynosić samym wolontariuszom.

Jak wynika z powyższych treści, bez trudu można znaleźć w wolontariacie obszary, które mogą stanowić przedmiot badań pedagogicznych.

W zależności od przyjętego, ściśle określonego przedmiotu i celu badań w obszarze wolontariatu należy wybrać właściwą metodę i procedurę badawczą. Badając osobę wolontariusza na różnych etapach jego życia, motywację do działań wolontariackich oraz efekty zaangażowania w życiu wolontariuszy, można wykorzystać metodę indywidualnych przypadków, która pozwala rozpoznać jednostkowe losy, sytuacje wewnętrzne i zewnętrzne osoby przeżywane w konkretnej sytuacji, która może prowadzić do opracowania dalszego planu pracy⁶¹, w tym przypadku z wolontariuszem. Chcąc poznać ogólne tendencje, poglądy, opinie na temat wolontariatu osób korzystających z pomocy lub samych wolontariuszy, można wykorzystać metodę sondażu diagnostycznego. Pozwala on poznać zjawiska o znaczeniu istotnym dla wychowania. Nie muszą być połączone instytucjonalnie, ważne jest, aby respondentów łączyło wspólne doświadczenie⁶². Metodą, która może być także wykorzystywana w badaniach pedagogicznych związanych z wolontariatem, jest monografia pedagogiczna. Najczęściej jednostką badaną w monografii pedagogicznej jest instytucja zajmująca się opieką, wychowaniem, kształceniem⁶³. Dzięki tej metodzie możemy poznać funkcjonowanie wolontariuszy w konkretnej placówce, ich wkład w pomoc podopiecznym i opracowywać programy, dzięki którym pomoc ta będzie jak najbardziej skuteczna.

61 M. Guziuk, *Metody badań pedagogicznych*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 223.

62 T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 79.

63 M. Guziuk, *Metody badań*, s. 221.

Zakończenie

Analiza publikacji pedagogicznych poświęconych wolontariatowi pozwala stwierdzić, że zjawisko to stanowi bogaty i wielowymiarowy obszar badań. Wolontariat nie ogranicza się do działań pomocowych – jest także przestrzenią wychowania, edukacji, samorozwoju oraz kształtowania więzi społecznych. Jako taki wpisuje się w przedmiot badań pedagogiki, a jego różnorodne formy pokazują, że może on być analizowany zarówno w wymiarze indywidualnym (rozwój osoby wolontariusza, jego motywacje, kompetencje), jak i instytucjonalnym (rola ochotników w szkole, hospicjum, zakładzie karnym czy innych placówkach społecznych).

Dotychczasowe badania wskazują na trzy główne kierunki: opis samego zjawiska i jego funkcji, analizę sylwetki wolontariusza w różnym wieku oraz ukazanie znaczenia pracy ochotników w instytucjach. W każdym z tych obszarów dostrzega się potencjał pedagogiczny wolontariatu, zarówno w kształtowaniu postaw i wartości, jak też w rozwijaniu kompetencji kluczowych dla życia społecznego i zawodowego. Szczególne znaczenie ma także wymiar aksjologiczny wolontariatu, który sprzyja budowaniu społeczeństwa obywatelskiego opartego na solidarności, współodpowiedzialności i aktywności społecznej.

Jednocześnie analiza literatury pokazuje, że obszar ten wciąż pozostawia wiele pytań otwartych. Niewystarczająco obecne są badania długofalowe, które mogłyby ukazać trwały wpływ doświadczeń wolontariackich na życie jednostki. Brakuje również pogłębionych analiz porównawczych, obejmujących różne grupy wiekowe, środowiska społeczne czy konteksty kulturowe. Wyzwania współczesności, takie jak: starzenie się społeczeństwa, kryzysy humanitarne czy rozwój technologii, dodatkowo stawiają przed wolontariatem nowe zadania i redefiniują jego funkcje.

Dlatego wolontariat jawi się jako przestrzeń nie tylko praktyki społecznej, ale i dalszej refleksji naukowej. Pedagogika, podejmując systematyczne badania w tym zakresie, może nie tylko lepiej opisywać i interpretować to zjawisko, ale również przyczyniać się do tworzenia programów i rozwiązań wspierających rozwój wolontariatu. Wolontariat można traktować także jako narzędzie całościowej edukacji, kształtowania wspólnoty oraz budowania kultury solidarności, a więc wartości, które w perspektywie pedagogicznej mają bardzo duże znaczenie.

References/Bibliografia

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie: Dz. U. 2003 r. Nr 96, poz. 873.

OPRACOWANIA

- Anielska A., *Wolontariat w pracy? Wolontariat na emeryturze? Dlaczego nie!*, w: *Wolontariat: czas stracony czy bezcenny*, red. P.P. Grzybowski, N. Woderska, Bydgoszcz 2014, s. 32–45.
- Beldowska M., *Przetarty szlak*, w: *Wolontariat w Ośrodkach Pomocy Społecznej*, red. M. Beldowska, Warszawa 2008, s. 133–168.
- Braun K., *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, Lublin 2012.
- Braun K., *Wolontariat w procesie resocjalizacji w Zakładach Karnych*, „Roczniki Pedagogiczne” 11 (2019), nr specjalny, s. 95–108, <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2019.11s-6>.
- Chabior A., *Nowe spojrzenie na wolontariusza-seniora*, w: *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. B. Matyjas, Kielce 2009, s. 231–236.
- Dylus A., Matyjaszczyk K., *Wolontariat pracowniczy. Istota, formy, przykłady*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, 21 (2018), nr 2, s. 7–28, <https://doi.org/10.18778/1899-2226.21.2.01>.
- Górecki M., *Idea, instytucjonalizacja i funkcje wolontariatu*, Warszawa 2013.
- Górecki M., *Wolontariat*, w: *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Pilch, Warszawa 1999, s. 335–336.
- Grzybowski P.P., *Czerwony nos i radość życia. Działalność doktorów klaunów w opinii wolontariuszy*, w: *Wolontariat: czas stracony czy bezcenny?*, red. P.P. Grzybowski, N. Woderska, Bydgoszcz 2014, s. 95–125.
- Guziuk M., *Metody badań pedagogicznych*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 217–226.
- Guziuk M., *Przedmiot badań*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 1016–1019.
- Jeżowski M., *Do zawodu przez wolontariat. Zdobywanie kompetencji poprzez udział w zagranicznym wolontariacie długoterminowym w szkołach i przedszkolach*, w: *Organizacje pozarządowe i wolontariat w szkole*, red. G. Całek, E. Siedlicka, Kraków 2024, s. 81–90.
- Kanios A., *Społeczne kompetencje studentów do pracy w wolontariacie*, Lublin 2008.
- Karyłowski J., *O dwóch typach altruizmu. Badania nad endocentrycznymi i egzocentrycznymi źródłami bezinteresownych działań na rzecz innych ludzi*, Wrocław 1982.
- Karyń A., *Wolontariat uczniowski na rzecz seniorów – działania w Dziennym Domu Pomocy Społecznej „Turkus” w Szczecinie*, w: *Organizacje pozarządowe i wolontariat w szkole*, red. G. Całek, E. Siedlicka, Kraków 2024, s. 91–103.
- Kata G.J., *Wolontariat młodzieżowy jako szansa samoaktualizacji*, Lublin 2016.
- Kowska M., *Wolontariat po studencku — inspiracja i zaangażowanie studentów pedagogiki specjalnej w działalność wolontariacką*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 9 (2021), nr 2, s. 123–135, <https://doi.org/10.4467/23537159PPW.21.023.15183>.
- Krakowiak P., *Wolontariat narzędziem wsparcia społecznego i edukacji w cyklu życia*, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji”, 2012–2013, nr 7–8, s. 187–205.
- Kromolicka B., *Wolontariat*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, red. T. Pilch, Warszawa 2008, s. 218–230.
- Kromolicka B., *Wolontariusz w służbie człowiekowi umierającemu. Na przykładzie Szczecińskiego Hospicjum Domowego*, Szczecin 2000.
- Krzesińska-Zach B., *Wolontariat w służbie osób terminalnie chorych na przykładzie Hospicjum „Dom Opatrzności Bożej w Białymstoku”*, w: *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, red. T. Zbyrad, B. Krempa, Lublin 2012, s. 341–348.

- Kubiak A., *Wolontariat dzieci i młodzieży jako edukacja pozaformalna w świetle obowiązującej w Polsce polityki edukacyjnej*, w: *Wielokulturowość i problemy edukacji*, red. T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman, Toruń 2012, s. 226–243.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2001.
- Marchel P., *Obraz programu PROJEKTOR – wolontariat studencki w społeczeństwie*, w: *Wolontariat: czas stracony czy bezcenny?*, red. P.P. Grzybowski, N. Woderska, Bydgoszcz 2014, s. 148–158.
- Matyjas B., *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, w: *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. B. Matyjas, Kielce 2009, s. 183–193.
- Moroń D., *Wolontariat w trzecim sektorze. Prawo i praktyka*, Wrocław 2009.
- Myrda D., Nadzieja A., *Specyfika działalności wolontariackiej wśród niepełnosprawnych w Domu dla Niepełnosprawnych w Piekoszowie*, w: *Wolontariat jako działanie prospołeczne w obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej*, red. B. Matyjas, Kielce 2009, s. 203–208.
- Naumiuk A., *Uczestnictwo społeczne młodzieży. Możliwości działań – opinie i postawy*, Toruń 2007.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999.
- OECD, *Voluntary Work in the Community: A Guide to Delivering an Effective Career Development Activity*, „OECD Education Policy Perspectives”, 2025, nr 115, <https://doi.org/10.1787/ae8726c8-en>.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
- Rubacha K., *Pedagogika jako nauka*, w: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2003, s. 18–71.
- Segiet K., *Znaczenie wolontariatu działającego na rzecz dzieci i młodzieży w różnych obszarach życia społecznego*, w: *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*, red. B. Kromolicka, Toruń 2005, s. 117–124.
- Sowiński A., *W poszukiwaniu ideału osobowości wolontariusza*, w: *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*, red. B. Kromolicka, Toruń 2005, s. 93–105.
- Stepaniuk J., *Wolontariat jako działanie profilaktyczno-wychowawcze w szkole podstawowej*, w: *Organizacje pozarządowe i wolontariat w szkole*, red. G. Całek, E. Siedlicka, Kraków 2024, s. 69–80.
- Targowska M., *Wolontariat jako droga kształtowania pasji i nabywania kompetencji zawodowych*, w: *Wolontariat studencki krajowy i zagraniczny*, red. E.M. Kulsza, B. Kosewska, Warszawa 2017, s. 33–46.

NETOGRAFIA

- Dobry wolontariat w Polsce*, <https://centrumwolontariatu.pl/w-polsce/> [dostęp: 22.08.2025].
- Kłosińska K., *Wolontariat szkolny. Krok po kroku*, Warszawa 2016, https://ochotnicy.waw.pl/images/bazawiedzy/broszura_szkolny.pdf [dostęp: 23.08.2025].
- Komosa P., *Wolontariat w szkole zgodnie z prawem*, Warszawa 2002, https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2023/01/Wolontariat-w-szkole_vademecum-wrzesien-2022.pdf [dostęp: 23.08.2025].
- Korpus Solidarności*, <https://niw.gov.pl/nasze-programy/korpus-solidarnosci/> [dostęp: 22.08.2025].
- Krzywosz-Rynkiewicz B. i in., *Wolontariat, który otwiera oczy. Badanie wpływu zaangażowania w wolontariat na jakość życia*, 2025, <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-zone2/pl/pl/docs/about/2025/pl-raport-wolontariat-ktory-otwiera-oczy-2025.pdf> [dostęp: 23.08.2025].

- Morgan T., Elder S., *Volunteer Work Among Older Persons*, United Nations Volunteers 2025, <https://doi.org/10.54394/IGME6152>.
- Ochman M., Jordan P., *Jak pracować z wolontariuszami*, Warszawa 1997.
- Osior-Szot K., *Album dobrych praktyk wolontariatu*, Warszawa 2023, <https://centrumwolontariatu.pl/wp-content/uploads/2023/12/FIO-Album-dobrych-praktyk-19-Dec.pdf> [dostęp: 23.08.2025].
- Petkovic S., *Research on Volunteer – Based Youth Work*, 2022, https://www.youthforum.org/files/YFJ_volunteerbasedyouthwork_v8_WEB.pdf [dostęp: 23.08.2025].
- Wieczorek M., *Wolontariat. Dobre praktyki wolontariackie na podstawie doświadczeń Centrów Wolontariatu*, Warszawa 2007, <https://www.dobrywolontariat.pl/uploads/dobre%20praktyki%20CW.pdf> [dostęp: 23.08.2025].
- Wolontariusz i Koordynator Roku*, <https://www.korpussolidarnosci.gov.pl/pl/page/top/korpus-solidarnosci/konkursy-wolontariusz-roku-koordynator-roku.html> [dostęp: 23.08.2025].

